Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi
The Journal of International Civilization Studies
ISSN: 2548-0146
2025/ Cilt, Volume: 10/ Sayı, Issue: 2
Geliş Tarihi /*Received:* 28.07.2025
Kabul Tarihi /*Accepted:* 07.10.2025
Araştırma Makalesi /Research Paper

"Serbest İnsanlar Ülkesinde" Romanına Arketipsel Bir Bakış[1]

Seda KINIKLIOĞLU[2], Mümtaz SARIÇİÇEK[3]

Öz

Arketip kavramı, insanlığın kolektif bilinç dışında var olan ve evrensel simgeleri temsil eden ilk imgeler olarak düşünülür. Carl Gustav Jung'un kuramsallaştırdığı biçimiyle bu imgeler, bireyin bilincinde görünen kolektif deneyimleri sembolize ederek var olan toplumsal yapıdan ve kültürden uzak tutum ve davranışları açıklar. Arketipler, mitolojik anlatılar dâhil olmak üzere modern edebî metinlere kadar uzanan geniş bir alan içinde katmanlı bir işleve sahip disiplinler arası bir kavramdır. Edebiyat ve psikoloji arasındaki kuvvetli bağ düşünülecek olursa edebî eserin okurda uyandırdığı estetik haz, arketipler aracılığıyla eseri yoğun bir hâle getirir. Evrensel düzeyde olan bu imgeler, okurda bir aidiyet ve özdeşlik duygusu oluşturarak eseri canlı tutma eğilimine sahiptir. Ahmet Ağaoğlu tarafından yazılan *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanı, ideal bir toplum tahayyülü sunduğundan Türk edebiyatı sahasında ütopya roman türü olarak yer alır. Bu çalışmada eser, genel itibarıyla Jung'un arketip eleştiri kuramına, kısmen de Campbell'ın kahramanın yolculuğu modele göre incelenmiştir. Çalışmada romanın içeriği hakkında bilgi verildikten sonra eserdeki arketiplere değinilmiştir. Eserdeki kahraman, bilge ihtiyar, gölge ve yeniden doğuş arketiplerinin üzerinde durulmuş, bu arketiplerin yansıttıkları görünümleri örtüştüğü tespit edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Eserin bu arketipsel figürlerle örtüştüğü, elde edilen bulgularla arketip kuramı açısından incelemeye değer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest İnsanlar Ülkesinde, Ahmet Ağaoğlu, Psikanaliz, Arketip, Simge

An Archetypal Perspective on the Novel "Serbest İnsanlar Ülkesinde"

Abstract

The concept of the archetype is conceived as the primordial images that exist beyond humanity's collective unconscious and that represent universal symbols. As theorized by Carl Gustav Jung, these images, by symbolizing collective experiences that appear in individual consciousness, account for attitudes and behaviors that remain detached from the prevailing social structure and culture. Archetypes constitute an interdisciplinary concept with a multilayered function, extending across a broad spectrum that ranges from mythological narratives to modern literary texts. Considering the strong connection between literature and psychology, the aesthetic pleasure evoked in the reader by a literary work is intensified through archetypes. These images, universal in their nature, have a tendency to keep the work alive by evoking in the reader a sense of belonging and identification. The novel *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, written by Ahmet Ağaoğlu, occupies a place in Turkish literature as a utopian novel, as it presents an imagination of an ideal society. In this study, the work is examined primarily through Jung's theory of archetypal criticism and, to some extent, in light of Campbell's model of the hero's journey. After providing an overview of the content of the novel, attention is directed to the archetypes it contains. The analysis focuses on the archetypes of the hero, the wise old man, the shadow, and rebirth, attempting to explain the correspondences between these archetypes and their manifestations within the text. Based on the findings, it has been concluded that the novel aligns with these archetypal figures and that, accordingly, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* is a work worthy of examination from the perspective of archetypal theory.

Keywords: Serbest İnsanlar Ülkesinde, Ahmet Ağaoğlu, Psychoanalysis, Arc

[1] Bu çalışma Prof. Dr. Mümtaz Sarıçiçek danışmanlığında Seda Kınıklıoğlu tarafından hazırlanan Modern Tür Edebiyatında Ütopik ve Distopik Romanlar adlı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

[2] Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sedakiniklioglu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2152-8827
[3] Prof. Dr. - Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, mumtazs@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1701-5084

Giriş

Modern psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung, kolektif bilinç dışı kavramını kuramsallaştırarak bireyin ruhsal gelişimini yalnızca bireysel bir süreç olarak görmez; insanlık tarihine ilişkin evrensel imgelerin ve mitolojik örüntülerin tekrarı olarak yorumlar. Bu evrensel imgeler ise modern psikoloji terimlerinden biri olan arketiplerdir. İnsan zihninin kültürel ve tarihsel farklılıklardan ayrı, bağımsız ve müşterek olan bu yapılar Jung'a göre "ilksel imgeler"dir ve mit, rüya, din gibi alanlarda kendini tekrar ederek dışa vuran, insanlığın ortak geçmişinden gelen zihinsel kalıntılardır (Jung, 2016:40-41).

Freud'un bilinç dışı kavramını geliştiren Jung, bilinç dışını kişisel bilinç dışı ve kolektif bilinç dışı olarak ikiye ayırır. Kişisel bilinç dışı, bireye ait olan ve bireyin bastırılmış dürtü ve deneyimlerini içeren yapıdır. Kolektif bilinç dışı ise kişisel bilinç dışına göre bilincin daha derininde yer alan bir bölümde saklıdır ve insanlığa ait eski deneyimlerin toplamını yansıtır (Fordham, 1997:24-26).

Fordham, arketiplerin yalnızca imgeler üzerinde etkili olmadığını duygusal ve deneyimsel olarak da varlık gösterebildiklerini belirtir. Jung'un bağlamında değerlendirildiğinde arketipler; insanın doğum, ölüm, ergenlik, zafer ve kayıp gibi yaşamın önemli anlarında daha belirgin bir şekilde hissedilirler. Bu anlarda birey, kolektif bilinç dışının derinliklerinden gelen evrensel simgeler ortaya çıkarır (1997:28). Elbette Jung, arketip kavramını ortaya atan ilk kişi değildir ancak onun kendi ifadesine göre arketipler, yalnızca tarihsel miras yoluyla veya kültürel aktarımla değil; insan doğasının evrensel yapısından dolayı kendiliğinden ortaya çıkabilecek imgelerdir (Jung, 2005:20). Başka bir deyişle arketipler, herhangi bir dışsal etkiyle veya toplumsal öğretiyle edinilmez; onlar zaten insan zihninin derin yapısında yer almaktadır. Birey daha önce bu imgelerle karşılaşmamış olsa bile rüyalarında yahut içsel deneyimlerinden evrensel anlam taşıyan bu simgeleri yeniden üretebilir. Dolayısıyla bireyin doğasında bulunan kolektif bir ruhsal altyapıya dikkat çeken arketipler, bireysel deneyimlerin evrensel anlamlarına açılan kapılar olduğunu ortaya koymaktadır.

Arketip kuramı sadece psikoloji alanıyla sınırlı değildir. Edebiyat başta olmak üzere insanı merkeze alan tüm anlatılara uygulanabilecek bir kuramsal çerçeve sunar. Jung'a göre arketipler, içeriksel olmaktan ziyade biçimsel eğilimlerdir. Esasında boş bir kalıp andıran arketipler, her bireyin kişisel deneyimiyle dolarak anlam kazanır. Bu bağlamda arketipler, yaratıcı ve düzenleyicidir. Bir içerik sunmayan bu imgeler, içeriklerin şekillenmesine destek olurlar (Jung, 2005:21). Edebî anlatılardaki arketipleri belirlemek, o metindeki evrensel bilinç dışı motiflerini ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Mümtaz Sarıçiçek'e göre edebî anlatının biçimi olay örgüsü, kişiler, mekân, zaman, anlatıcı, bakış açısı ile şiir türün biçimi nazım şekli, ölçü, uyak gibi unsurlarının düzenlenişi ele alınırken ritim, merak, heyecan, şaşırtma veya aşkınlık gibi okurda estetik haz uyandıran duyguların anlamlandırılmasında ve çözümlenmesinde psikolojiye ait verilerden yararlanılabilir (Sarıçiçek, 2013:15). Böylelikle bu psikolojik veriler, edebî yapının katmanlı bir şekilde açığa çıkmasını sağlar.

Campbell, Jung'un arketip kuramını genişleterek mitolojik anlatıların evrensel bir kalıp üzerinden geliştiğini ileri sürer. Campbell'e (2010) göre tüm anlatılar, temel bir yapıyı yani "kahramanın yolculuğu" adını verdiği döngüsel bir süreci izler. Bu yapı, bireyin içsel dünyasında yaşadığı dönüşümler ile dışsal maceraların paralel seyrini içerir. Kahraman, bildik/tanıdık dünyasından ayrılır; sınavlardan geçer ve sonuç olarak bilgiyi ya da ödülü elde eder. Neticede kahraman elde ettikleriyle geldiği yere geri döner. Bu süreç, bireyin ruhsal bütünlüğe ulaşma arayışının simgesel bir dışavurumudur. Jung ise kahramanın yolculuğunu yani dönüşümünü ölüm ve yeniden doğuş olarak tanımlamaktadır (Jung, 2005:50).

Jung'un (2005) betimlediği temel yapılar olan kahraman, gölge, bilge ihtiyar ve anima/animus arketipleri hem bireyin dönüşüm sürecini hem de edebî karakterlerin yapıtaşlarını anlamada esas bir role sahiptir. Bu bağlamda edebiyat-psikoloji arasındaki güçlü bağ, edebî metinleri değerlendirmede ve anlamada farklı bir bakış açısı sunar:

> *Bu tür disiplinlerarası çalışmalar, aşırı uzmanlaşmanın kalıplarını kırarak edebi metinleri yeni okumalara tabi tutma ve yeni edebi hazlar geliştirme imkanları sunabilen faaliyetlerdir. Çok katmanlı bir yapı olan edebi metne nüfuz etmede kimi zaman yerleşik bilgiler yetersiz kalabilir ve başka bilim veya sanat dallarının verilerine ihtiyaç duyulabilir.* (Sarıçiçek, 2013:13)

Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930) adlı eseri, temelde bir ütopya anlatısı gibi görünse de derin yapısında barındırdığı simgesel motiflerle, bireyin özgürleşme ve dönüşüm sürecini arketipsel bir düzlemde sunar. Romanın ana karakteri, fiziksel olarak ileri bir ülkeye yaptığı yolculukla birlikte ruhsal bir yenilik sürecine girmektedir. Bu süreçte karşılaştığı figürler, durumlar ve semboller Jungcu anlamda kolektif bilinç dışının iz düşümleri olarak yorumlanabilecek arketipsel imgelerle örülmektedir. Bu çalışmada söz konusu roman, Jung'un geliştirdiği arketip kuramı çerçevesinde çözümlenip modern Türk edebiyatında simgesel anlatımın olanakları üzerinden irdelenecektir.

Serbest İnsanlar Ülkesinde Romanına Genel Bir Bakış

Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanında bireyin içsel uyanışıyla başlayan ve özgürlük ilkesine dayanan bir ideal toplum tahayyülü anlatılır. Bu uyanış, romanın ana karakteri üzerinden gösterilir. Bu karakter, aynı zamanda romanın anlatıcısı konumdadır. Romanın başında kendini esaret altında hisseder ve özgürleşme isteği ile harekete geçer. Ona sunulan iki yoldan biri özgürlüğe, diğeri ise köleliğe çıkar. "*Sol tarafa giden yol hürriyet yoludur. / Sağ tarafa giden yol kölelik yoludur.*" (Ağaoğlu, 2014:13) Kahraman, özgürlüğe giden yolu seçer. Ülkeye girdiği zaman kendisini karşılayan bekçiler onu bir sınavdan geçirirler: Nefsine hâkim mi, doğruluğu sever mi, hakikate tahammülü var mı, izzetinefis sahibi mi gibi sorularla onu kendiyle yüzleştirirler (2014:14). Bu sorular hem karakterin kendini sorgulamasına olanak tanır hem de ülkenin sistemine dair ipuçları verir.

Kahraman, seçtiği yolla yalnızca fiziksel olarak kölelikten kurtulmakla kalmaz; ruhsal bir esaretten arınmak için serbest insanlar ülkesine doğru sembolik bir yolculuğa da çıkar. Kahramanın ulaştığı bu ülkeye kabul edilmek için yalnızca fiziksel esaretten kurtulmak yetmez, aynı zamanda zihinsel ve ahlaki esareti de aşmak gerekmektedir. Böylece eserde kahraman, içsel bir arınma eşiğinde kendini bulurken nefsine hâkim olma, gerçeğe tahammül etme, doğruluğa ulaşma, özsaygı gibi değer ve erdemler üzerine düşünmek durumunda kalır.

Sunulan şartları kabul ederek ülkeye giren kahraman, burada yaşayan "pir" isimli karakterlerden hem cumhuriyet rejiminin manevi temellerini hem de "hür insan" olabilmenin kaidelerini öğrenir. Ufuk Özcan'a göre "pir" karakteri esasında bir semboldür. Pir karakteri[4] özgürlükçü bir ülkenin öncülüğünü üstlenen bir aydın karakteri olarak eserde yer alır. Bu karakterin niteliklerinde yönlendirici işleviyle sembolik göndermeler dikkat çekicidir. Romanda özgürlüğü temel alan düzenin inşası başlangıçta heyecan ve arzuyla tasvir edilirken zamanla bu idealin otoriteye evrilmesine dair bir eleştiri de söz konusudur. Öyle ki halkı bilinçlendiren ve ideal düzene öncülük eden pirler, toplum düzenini her şeyin üzerinde tutarlar. Bireyin özgürlüğü ise giderek geri planda kalır. Yaşanan bu kırılma devrimin ruhuna dair bir sorgulamayı ve eleştiriyi içermektedir (Özcan, 2021:143). Ülkenin kurallarına uymayanlar şiddetle cezalandırılır:

> *Bu gördüğün melek onun hamisi ve hafızıdır! İnsanı her an ve her yerde takip eder, sadık olmayanları çarpar, yüzlerini kara lekelerle damgalar ve isimlerini ebedî lanetlere karıştırır. Bak tarihe: Nicelerin sonları ne olmuştur. Bu zavallılar sandılar ki hürriyet aldanmaya, biçiminin bozulmasına, kanununun su-i istimal edilmesine, yeminin tutulmamasına tahammül eder! Fakat heyhat! Bu melek onları takip ediyordu, hiçbir*

[4] Alegorik olarak pirler, Ağaoğlu'nun içinde bulunduğu sistemde Atatürk'ün etrafındaki kişiler olarak da tasvir edilmektedir. Bkz. Anıl Varel, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Ütopya ve Siyaset: Serbest İnsanlar Ülkesinde ve Ankara'da Politik Eleştiri ve İdeal Toplum Tasarımları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022, S. 51, s. 33-34.

> *dakika başlarının üstünden ayrılmazdı ve zamanı gelince çarptı ve öyle çarptı ki kendilerinden sonra dahi isimleri halk arasında lânet ve nefretle yad edildi.* (Ağaoğlu, 2014:121-122)

Kahraman; geçmişine, alışkanlıklarına ve içinden çıktığı toplumun yozlaşmış ve bozulmuş taraflarına bakarak serbest insanlar ülkesiyle arasında mütemadiyen kıyaslamalar yapar. Bu yeni ülkede gördüğü özgür eleştiri hakkı, bireyin hür bir şekilde kendini ifade edebilme alanı, kadınların toplumda olumlu konumları gibi durumlar karşısında hayranlıkla geldiği yeri düşünerek bir iç muhasebede bulunur. Eserin sonunda kahraman, serbest insanlar ülkesinin bir vatandaşı olur (2014:123). Yalan ve ikiyüzlülüğün yasaklanması, jurnalciliğin ve korkaklığın suç sayılması ile çalışkanlık, adalet, birliktelik, dayanışma gibi değerler ve vatandaşların bağlı olduğu temel ilkeler Ağaoğlu'nun ideal düzenini oluşmaktadır. Dolayısıyla ideal bir düzen ile cumhuriyet toplumunun nasıl olması gerektiği ve bireyin bu sisteme nasıl uyum sağlayabileceğinin yol haritası eser aracılığıyla aktarılır. Eserde karakter tipleri ve eserin yapısı, Jung'un ve onun izinden gelen arketip kuramcılarının tanımladığı figürlerle evrensel arketiplerin tanıdık yapısını sunar.

Ruhsal Bir Yolculuk: Kahraman Arketipi

Jung'un belirttiği anlamıyla kahraman arketipinde birey, bilinç dışıyla yüzleşir ve benliğini gerçekleştirmeye çalıştığı bir içsel yolculuğa çıkarak merkezî bir figür hâline gelir. Bireyin kendi içindeki karanlık alanları aşma çabası ve bireyselleşme sürecinde ilerleme arzusu kahraman sembolünün bir yansıması sayılmaktadır (Jung, 2005:107). Böylece kahraman, bu süreç sonunda bütünlüğe ulaşan bir kişi olur. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanında anlatıcı özne olarak bireysel ve toplumsal bağlamda anlam kazanan bir arketip olarak yapılanmaktadır.

Kahraman "*Ben bir esirdim, zincirimi kırdım, buraya geldim, hür olmak istiyorum* (….)" (Ağaoğlu, 2014:13) diyerek kendi toplumunun yapısı içinde sıkıştığını dile getirir ve romanın başlangıcında özgürlük arayışı içinde olduğunu belirtir. Onun bu durumu Campbell'ın "kahramanın yolculuğu" modeli ile örtüşür (Campbell, 2010:27-28). Nitekim kahraman, mevcut dünyasından ayrılarak farklı bir gerçekliğe geçmek ister. Bu model, kahramanın rüya yoluyla başka bir yere gitmesi şeklinde simgelenir ancak bu geçiş yalnızca mekânsal olarak algılanmaz. Aynı zamanda psişik bir dönüşümün de başlangıç noktası olur (Jung, 2005:117). Bu kısımda kahraman, kendi alışkanlıkların dışında konumlanan "serbest insanlar ülkesi"ne ulaşarak, kendini varoluşsal bir sorgulamanın eşiğinde bulur. Kahramanın yaşadığı bu bilinçli değişim arzusu, kahramanın içsel yolculuğunun ilk adımıdır. Kahraman arketipinin belirleyici özelliği olan yeniden doğuş arzusu ise romanda açıkça vurgulanır: "*Ümitsizlik içinde kıvranırken Tanrı resulünün sesini ben de işittim, birdenbire canlandım, zincirlerimi kırdım, duvarı deldim ve hürriyet ararken bu diyara geldim.*" (Ağaoğlu, 2014:16)

Kahramanın toplumsal gibi görünen esasında içsel karanlığıyla yani Jung'un "gölge" (Jung, 2005:128) olarak tanımladığı bilinç dışı unsurla karşılaşmasının başlangıcı, ilk olarak geldiği toplumda yaşadığı olumsuzluklardır. Kahramanın benlik fikrine ulaşması, bireyin özgürlükle sınanması, kahraman arketipinin dönüştürücü niteliğini pekiştirir. Kahramanın yolculuğu, bireyin kendi gölgesiyle yüzleştiği noktada başlar ve benliğinin bütünlüğe ulaşmasıyla da bu yolculuk tamamlanır (Sarıçiçek, 2013:182).

Serbest insanlar topluluğu, kahramana hazır bir ütopya sunmaz; aksine onun kendi dönüşümünü gerçekleştirmesini, zihinsel zincirlerinden kurtulmasını sağlar. Dolayısıyla anlatıcının kahramanlık macerası, sadece toplumsal bir sistem eleştirisi değildir. Bu aynı zamanda öznel bir bilinç sıçramasının da bir yansıması şeklinde kendini göstermektedir. Roman boyunca kahraman, ideal bir topluluğun içinde bulunduğu hâlde bu idealin parçası olamayışının sıkıntısını taşır, zaman zaman bu topluluğun kaidelerine karşı sorgulamalarda bulunur:

> *Cemaate gelince, o da yalana karşı kuvvetli müeyyideler koyarsa, mesela serbest insanlar ülkesinde olduğu gibi, yalancıyı içinden atarsa, yalan cemaatten kalkar. Fakat aksine olarak maharetle söylenmiş bir yalanı zekâ eseri sayan veya yalancılıkla elde edilmiş bir muvaffakiyeti tasvipkâr bir tavırla karşılayan, ve hele yalancı olduklarına kani olduğu*

> *insanlara hürmet ve ikram eden bir cemaat yalancılık illetinin bütün zilletlerine ve bütün felâketli neticelerine boyun eğmek mecburiyetinde kalır.* (Ağaoğlu, 2014:24)

Campbell'ın kahramanın yolculuğu modelinde kahramanın yolculuğu "balinanın karnı" metaforunu karşılamaktadır (Campbell, 2010:107-108). Kahraman öncelikle geçmişini, eski benliğini bir kenara bırakarak serbest insanlar ülkesine doğru bir yolculuğa çıkar. Böylece kahramanın yolculuğu fiziksel bir tasvirden çok ruhsal bir yolculuğu temsil eder.

Vicdan ile Yüzleşme: Gölge Arketipi

Jung'un arketip kuramında "gölge" yalnızca kötücül eğilimlerden ibaret değildir. Bireyin bilinç dışında bastırdığı yahut görmezden geldiği yönleri de temsil eder. Kısaca benliğin inkâr edilen bastırılmış kısmını içeren gölge; bireyin kendisiyle yüzleşmesini zorunlu hâle getiren, kaçınılmaz bir bilinç dışı unsurudur (Jung, 2005:128-131). Romanda bu arketip anlatıcının iç çatışmasından doğar ve aynı zamanda geldiği yerdeki toplumsal yapının eleştirilmesinde açık bir şekilde rol oynar. Kahramanın "*'Hür olmak ne kadar güç imiş.*" (Ağaoğlu, 2014:20) cümlesi kendi gölgesiyle yüzleşmesini gösteren simgesel bir anlam taşımaktadır. Bu cümle, kahramanın gölgesiyle yüzleştiği bir farkındalık anlamını da tasvir eder:

> *Ah bu nasıl ülke! Serbest olmak ne kadar zor bir iş imiş! Acaba alışabilecek miyim? Acaba hür olabilecek miyim?! Evvelce bu iş ne kadar kolay gözüküyordu! Halbuki asıl müşküller sonrada imiş. Tarihin ruhlar üzerinde bırakıp gitmiş olduğu izleri vardır ki insanı esir eden asıl bunlar imiş. Şimdi bütün bu izleri birer birer çekip sökmek lazım imiş! Yalan söylememek, müdahene etmemek, cesur olmak, hakkı müdafaa etmek, korkmamak, dosdoğru söylemek ... bu ne ağır şartlar!* (Ağaoğlu, 2014:30)

Kahramanın serbest insanlar ülkesine vardığında yaşadığı ilk içsel kırılma, kendisini bir "suçlu" olarak görmesiyle başlar. Burada suç, fiziksel değildir; zihinsel ve ahlaki konumlanışın bir sonucudur: "*Ben ki, ömrümde kendimden başka kimseyi düşünmüş değilim! Ben ki, devlet memuru görürken korkumdan yedi mahalle kaçarım! Ben ki, devlet adamı olsaydım bütün dünyayı kendim yaratmış gibi zannederdim; bu beldenin bu âdetlerin nasıl alışacağım?*" (Ağaoğlu, 2014:45) Kahramanın kendisine yönelttiği suçlama, başta özgürlüğü kavrayamayan ve onu içselleştiremeyen biri olmasından kaynaklanmaktadır. Kahramanın kendi doğasının karanlık taraflarını kabul etmesi ancak gölgesiyle yüzleşmesiyle gerçekleşir (Campbell, 2010:358). Böylece birey farkındalık düzeyine ancak içinde bulunduğu toplumun dışına çıkarak kendi benliğine yöneldiğinde ve onu kabul ettiğinde ulaşır. Kahramanın gölge tarafıyla olan çatışması eserin ritmini diri tutar. Bu da okuyucuda edebî haz uyandırır (Sarıçiçek, 2013:253).

Yukarıda belirtildiği gibi romanda gölge arketipi anlatıcının içinde bulunduğu toplumsal düzenin simgesi olarak da karşımıza çıkar: "*Fakat eyvah ki benim şimdiye kadar alıştığım adetler, ananeler hep bunun tersinedir. Ben kendimi nasıl değiştireceğim! Allah'ım, hür olmak ne kadar müşkülmüş!*" (Ağaoğlu, 2014:35). Kahramanın geride bıraktığı sistem, yalnızca dışsal bir baskı unsuru değildir. Bu aynı zamanda bastırılmış korkuların, alışkanlıkların ve düşünsel tembellikten doğan zincirlerin bir toplamıdır. O, bir yandan özgürlükçü bir toplumla yaşadığı uyum sorunuyla boğuşurken öte yandan kendi içindeki tiranla karşılaşır. Bu tiran, (Campbell, 2010:368) ayrıca bireyin düşünmeyi reddettiği ve otoriteye boyun eğdiği ruhsal yönünü göstermektedir. Kahraman, özgürlüğün sorunluluğunu taşıdığını fark ettiğinde kendi gölgesi ile bir çatışma içine girer. Dolayısıyla gölgeyle yüzleşmek, sadece onu fark etmekle gerçekleşmez; onun sorumluluğunu üstlenmeyi de içerir. Kahramanın gölgesiyle olan çatışması eserin sonuna doğru devam eder.

Rehberlik Figürleri: Bilge İhtiyar Arketipi

Jung'un yapılandırdığı sistem içinde bilge ihtiyar arketipi; bireyin içsel rehberi, ruhsal bilgeliği ve yönlendirici bir unsuru sembolize eder (Jung, 2005:99-100, 136). Bu figür genellikle yolculuk sırasında kahramana yol gösteren, onu sınavlara hazırlayan ya da ona bilgi aktaran bir kişi ya da güç olarak tezahür eder. Jung'a göre bilge ihtiyar, bireyin kendi içsel bilgeliğiyle temas kurmasını sağlayan bir araçtır (Jung, 2017:101). Romanda bu arketipsel figür; doğrudan bir kişi

şeklinde değil, daha çok toplumun kolektif sesi ya da anlatıcının karşılaştığı kişiler aracılığıyla temsil edilir:

> *Kahraman, ancak sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikir, yani ruhsal bir işlev ya da endopsişik otomatizm sayesinde kurtulabileceği umutsuz bir duruma ne zaman düşse, yaşlı adam görünür. Kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamadığı için, gerekli bilgi, kişileştirilmiş bir düşünce, yani öğüt verip yardım eden yaşlı adam kılığında ortaya çıkar.* (Jung, 2005:87)

Kahramanın hür olmaya karar verip ülkeye girdiğinde ihtiyar bir adamın ülkenin kanunlarını içeren bir risaleyi ona vermesi ilk rehberlik simgesi sayılır (Ağaoğlu, 2014:15). Böylelikle kahraman; risalede yazanlar hakkında düşünür, sorgular, kendini ve geldiği ülkeyi kıyaslama imkânı yakalar. Ülkede kahramanın karşılaştığı insanlar, özellikle pirler ona özgürlüğün sadece bir hak değil; aynı zamanda sorumluluk ve bilinç gerektiren bir hâl olduğunu da gösterirler. Romanda geçen bu yönlendirici fikirler, simgesel olarak öğretici işlevi taşımaktadır. Bilhassa eserde bir piyes aracılığıyla geçen mahkeme sahnesinde hâkimin tavrı da öğretici niteliğe dair bir örnek olarak okunabilir. Hâkimin verdiği öğütler ile uzlaşmacı tavrı anlatıcıyı derinden etkiler (Ağaoğlu, 2014:46). Pirlerle arasında geçen diyaloglarda kahraman hem bu yeni ülkenin yasalarını öğrenir hem de kendi gölgesiyle yüzleşerek dönüşümünü tamamlamaya başlar.

Pirler, kahramanın ülkeyle ve ülkenin yasalarıyla ilgili her bir sorusuna sabırla cevap verirler. Bu cevaplar yargılayıcı bir dille değil, açıklayıcı ve kahramanı dönüştürücü niteliktedir. Kahraman, onca insanın yaşadığı bu ülkede adaletin nasıl sağlandığını anlayamaz. Pirlerden biri ona şu cevabı verir: "*Gerek hükümet adamları ve gerek hususi vatandaşlar, herkes herkesin hakkını müdafaaya hazır olduğunu bildiklerinden hakka tecavüzden sakınırlar. Bu suretle bu ülkede hakka tecavüz hemen hemen vaki olmaz.*" (Ağaoğlu, 2014:100). Böylece kahraman, bu soru-cevap içinde ilerleyen konuşmalarla kendi gölgesi ile her defasında bir kez daha yüzleşir.

Eserin verdiği iletilerden biri de özgürlüğün yalnızca fiziksel anlamda hür olmak demek olmadığıdır. Romanda bir üstadın söylediği gibi öncelikle birey, akıl ve vicdan anlamında bir uyanış yaşamalıdır; kendi nefsine esir olmamalıdır (Ağaoğlu, 2014:56). Bu söylem, Jung'un bilge ihtiyar figürüyle ilişkilidir. Aynı zamanda bu söylem, içsel bir sese karşılık gelir ki kahramanın yolculuğunda onun yön bulmasını sağlar (Jung, 2005:87). Yukarıda söz edildiği gibi rehber figür; romanda belirli, somut bir kişi olarak yer almaz. O, eserde kolektif biridir. Bazen üstat, bazen bir ihtiyar, bazen pir bazen de kahramanın parkta karşılaştığı bir bahçıvandır (Ağaoğlu, 2014:31). Böylece rehberin bir değer sistemine bürünmüş olması romanın felsefî yönünü de değerli kılar. Campbell, bu gibi rehberlik figürlerini "doğaüstü yardımcılar" olarak tanımlamaktadır ve genellikle bu kişilerin cinsiyeti erkektir (2010:89). Eserde de kahramanın karşılaştığı tüm bu figürlerin cinsiyeti erkektir. Dolayısıyla bu bağlamda da Campbell'ın modeliyle eser örtüşmektedir.

Serbest insanlar topluluğu, arketipsel olarak bilge ihtiyar arketipi yönüyle kolektif bir bilgelik düzeyini sembolize eder. Kahraman, bu bilgelikle temas ettikçe kendi yönünü bulmaya ve yolculuğunun sonuna adım adım yaklaşmaya başlar. Bilge ihtiyar arketipi, romanda yalnızca bir dışsal yönlendirici değildir. Bu arketip, bilhassa anlatıcının içsel gelişiminde ve yolculuğunda yönlendirici bir role de sahiptir.

Bireyselleşme Süreci: Yeniden Doğuş Arketipi

Jung'un analizlerinde ve arketip kuramında önemli bir yer tutan "yeniden doğuş" arketipi, bireyin eski benliğini terk ederek yüksek bir farkındalık hâline erişmesi anlamına gelir (Jung, 2005:49). Yeniden doğuş aynı zamanda kahramanın yolculuğunda önemli bir süreçtir. Bu deneyim "(….) *yaşamın somut tezahüründen farklı olan aşkınlığı, genellikle bir tanrının ya da tanrısal bir kahramanın dönüşümü -ölüm ve yeniden doğuş- aracılığıyla tasvir edilir.*" (Jung, 2005:50) Kahramanın bu süreci, psikolojik bir kopuşu ifade ederken içsel olarak yeniden yapılanmasına imkân sağlar.

Jung'a göre bireyin başlangıçtaki kişiliği ile dönüşümden sonraki kişiliği arasında geçen süreç, yeniden doğuşun simgesidir ve böylece yeniden doğuş motifi sayesinde birey, psikolojik olarak bir bütünlük kazanmaktadır (Jung, 2005:53). *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanının kahramanı, yolculuğunun sonunu farklı bir "ben" olarak tamamlar. Bu dönüşüm ve değişim kahramanın kendi isteğiyle gerçekleşmektedir:

> *Eski telakkilerimi, eski zihniyetimi kafamdan çıkarmaya koyuldum. İnsanlar ve kainat hakkındaki fikirlerimi değiştirmeye başladım. Hürriyetin istediği şartlan benimsemeye çalıştım. Hülasa nizamnamenin bütün maddelerini uzun uzadıya düşündüm ve kendimi onlara göre değiştirmeye sây ettim. Çok zahmet çektim. Fakat ne yaparsın?başlayanların ve yeni öğrenenlerin kaderleri budur.* (Ağaoğlu, 2014:119-120)

Kahraman, dönüştüğü ve geliştiği bu süreç sonunda bu ülkenin vatandaşı olmaya kendi iradesiyle karar verir. Gelecek nesillerin refahı, huzuru ve hürriyeti gibi motivasyonlarla kendini bu ülkenin vatandaşı olamaya ikna eder. Dönüşümünü tamamlayan kahraman, kararında kesindir (Ağaoğlu, 2014:120- 121). Campbell'a göre kahramanın bu durumunu şöyle açıklar:

> *Birey, uzun ruhsal disiplinler yoluyla, kişisel sınırlamalarına, çekişmelerine, umut ve korkularına olan bağlılığını terk eder, doğrunun gerçekleşmesinde yeniden doğuş için gerekli olan öz-kıyımına karşı direnmez ve böylece en sonunda, büyük an için nitelikleri tam olarak gelişmiş olur. Kişisel tutkuları tamamen çözülmüş olarak, artık yaşamaya çalışmaz da, istekle içinde olup bitecek olana bırakır kendini; yani bir isimsiz olur. Yasa, içten kabulüyle içinde yaşar.* (Campbell, 2010:266)

Kahramanın içsel uyanışı, yalnızca bilinçle alakalı değildir. Bu uyanış, ahlaki bir dönüşümün de habercisidir. Kahramanın artık serbest insanlar ülkesinin bir vatandaşı olarak bu ülkede kalacak olması, yolculuğun başındaki durumun aksine onun bu ideal düzeni içselleştirdiğini ve tekamüle ulaştığını göstermektedir:

> *Ben artık serbest insanlar ülkesinin vatandaşı olmuştum. Duyduğum sevinci söylemekten acizim. Bütün hayatımda içimden bu kadar memnuniyet duymamıştım. Kendimde o zamana kadar hissetmediğim bir tazelik ve kuvvet taşkınlığı hissediyordum. Yer, gök her şey benim nazarımda rengini ve mahiyetini değiştirmişti. Her şeyde yeni bir güzellik duyuyordum ve her şey beni yaşamaya davet ediyordu.* (Ağaoğlu, 2014:123)

Kahramanın bu cümleleri, Jung'un yeniden doğuş süreciyle ilişkilendirdiği bilinç genişlemesini ve ruh zenginliğini sembolize eder (Jung, 2005:53). Kahraman, bundan sonra özgürlük fikrini bir disiplin ve sorumluluk olarak görmektedir.

> *"Dönüş"ün ve tüm yolculuğun son aşaması kahramanın ruhunun özgürleşmesidir. Bu, bir olay değil; tüm yaşananların bir sonucu olarak ortaya çıkan ruhsal bir durum; psikanaliz bağlamında "kendiliğin gerçekleşmesi" veya "bireyleşme"dir. Kendiliğin gerçekleşmesi ancak bireyin ruhsal benliğinin bütün yönlerini; personasını, gölgesini, animasını/ animusunu ve onlara yaratılışın tanıdığı egemenlik alanını tanıması; yeteneklerini ve zaaflarını keşfetmesi ile mümkündür.* (Sarıçiçek, 2013:109)

Kişi, böylece kendini keşfederek ruhunun özgürleşmesini sağlar. Kahraman üzerinden Ağaoğlu, bir toplumun özgürleşmesini ve bu özgürleşme alanında bireylerin buna nasıl uyum sağlayabileceğini gösterir. Yeniden doğuş arketipi, romanda hem bireyin benlik sürecini hem de toplumun dönüşüm potansiyelini temsil eden çok katmanlı bir simgeye evrilmektedir. Bu dönüşüm, kişisel bir durumdan öte -kahramanın eserin sonunda söylediği ifadeye göre de- dönüşümün toplumsal bir tarafını da yansıtmaktadır. Dolayısıyla yeniden doğuş motifi, romanda hem bireyin kendi içsel özgürlük mücadelesini yansıtır hem de toplumun genel bir dönüşüm ihtiyacını gösterir. Böylece roman, her iki amaç için kurulan arketipsel bir köprü işlevi görür.

Sonuç

Psikanalitik yaklaşımın amacı, edebî metinlerin okur üzerinde uyandırması düşünülen duygusal etkileri ve estetik haz duygusu ortaya çıkarmaktır. Bu yaklaşım, edebî metnin anlam yoğunluğunu derinleştirerek metne bir değer biçer. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanı, bir ütopya olarak kurgulansa da bireyin ruhsal dönüşümü göz önünde bulundurulduğunda eser, simgesel bir anlatı örneği sunar. Bu çalışma kapsamında Jung'un arketip kuramı temelinde yapılandırılan başlıca arketipler -kahraman, gölge, bilge ihtiyar ve yeniden doğuş- üzerinden yürütülen bir çözümleme ile eserin simgesel düzeyi ele alınır. Campbell'ın "kahraman yolculuğu" modeli de eserin dönüşüm ve değişim süreciyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Eserin kahramanı, kahraman arketipini temsil eden bir figür olarak esaretten kurtulma arzusu ile mevcut dünyasından ayrılır ve hem fiziksel hem de ruhsal olarak hür olabilmek için başka bir yere yolculuğa çıkar. Bu yolculuk esnasında kahraman kendi gölgesiyle yüzleşir ve bu yüzleşme okuru heyecanlandırır. Kahramanın yolculuk boyunca karşılaştığı kişiler, bilge ihtiyar metaforunu yansıtarak hem fiziksel hem içsel yolculuğunda ona yol gösterirler. Sonunda bu yolculuk, bireyin eski benliğini geride bırakıp yeni bir bilinç düzeyine ulaşması anlamına gelen "yeniden doğuş" metaforunun gerçekleşmesiyle sonuçlanır. Eserin sonunda bu dönüşüm, eser boyunca devam eden ritmin tamamlanmasıyla son bulur.

Eser, bireysel ve toplumsal dönüşümü arketipsel unsurlar üzerinden inşa eden katmanlı bir anlatıdır. Arketipler Jung'a göre kolektif yapılardır. Bu bağlamda eserdeki dönüşüm hem bireysel hem de kolektif düzeyde okunmalıdır. Erken Cumhuriyet Dönemi'ne dair özgürlük anlayışı, etik düşünce, sorumluluk, bilinç arayışı gibi değerler üzerinden Ahmet Ağaoğlu; modernleşme tahayyülü kurgularken okuyucusunu varoluşsal bir yolculuğa da davet eder. Bu bağlamda eser, Türk edebiyatında sembolik anlatı gücünün dikkate değer bir örneğini oluşturmaktadır.

Etik Beyan

"Serbest İnsanlar Ülkesinde Romanına Arketipsel Bir Yaklaşım." başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

Ağaoğlu, A. (2014). Serbest insanlar ülkesinde. İstanbul: Gram Yayınları.

Campbell, J. (2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu (çev. Sabri Gürses).* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Fordham, F. (1997). *Jung psikolojisi* (çev. Aslan Yalçıner). İstanbul: Say Yayınları.

Jung, C. G. (2005). *Dört arketip* (çev. Zehra Aksu Yılmazer). İstanbul: Metis Yayınları.

Jung, C. G. (2016). *Analitik psikoloji sözlüğü* (çev. Nur Nirven). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Özcan, U. (2021). Ahmet Ağaoğlu'ndan sıra dışı, anakronik bir ütopya: serbest insanlar ülkesinde. *Sosyologca*, 21, 140-144.

Sarıçiçek, M. (2013). Modern kahramanın mitolojik yolculuğu. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Varel, E. (2022). Erken cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında ütopya ve siyaset: serbest insanlar ülkesinde ve Ankara'da politik eleştiri ve ideal toplum tasarımları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *51*, 27-47.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of the archetype has long been regarded as one of the fundamental elements of analytical psychology. It is also considered one of the central concepts in interdisciplinary approaches to cultural narratives and literary studies. At its core, the archetype is understood as a primordial image or pattern that exists within the collective unconscious of humanity and represents universal symbols. As theorized by Carl Gustav Jung, these images arise from the symbolic function of collective human experiences that emerge within the unconscious of the individual. Archetypes are not tied to a specific historical background or culture; rather, they are the source of attitudes, behaviors, and forms of imagination that appear independent of these. Thus, the archetype functions as a psychological and cultural element that bridges the gap between the individual unconscious and the collective memory of humankind.

The strong relationship between literature and psychology necessitates an interdisciplinary approach. Within this context, when the relationship between literature and psychology is examined, it becomes evident that archetypes have a multilayered and wide-ranging function. Archetypes influence a broad cultural repertoire, from mythological narratives and religious texts to classical and modern literary works. Therefore, their presence as a subject in literature is not accidental; it is an expression of a deep-seated structural characteristic of human thought and creativity. Considering the strong and reciprocal relationship between literature and psychology, the archetypal patterns present in a literary work intensify its emotional and intellectual impact on the reader. For this reason, the aesthetic pleasure derived from a literary text becomes deeper and more complex when these universal images are engaged. Through their symbolic patterns, archetypes evoke a sense of familiarity, recognition, and belonging in the reader, even when the text originates from a different culture or period. They enhance identification with characters and themes, helping the work remain vibrant and meaningful across generations and cultural contexts.

Ahmet Ağaoğlu's *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (In the Land of Free People), published in 1930, stands as an important example of such a work within Turkish literature. As a utopian novel, it directly engages with the idea of an ideal society, envisioning a social order where individual freedom, collective responsibility, and an ideal understanding of governance coexist harmoniously. The novel's emphasis on an idealized social structure firmly situates it within the tradition of utopian literature, which, since its early forms, has been concerned with the human capacity to imagine a better future. However, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* draws attention not only through its focus on themes of social order and political idealism, but also through the psychological depth and symbolic structure that supports its narrative. These qualities make the work particularly suitable for an analysis based on archetypal criticism.

In this study, Ağaoğlu's novel is analyzed primarily through the theoretical framework of Carl Gustav Jung's archetypal criticism and, to some extent, through Joseph Campbell's model of the hero's journey. While Jungian criticism focuses on images and motifs interpreted as expressions of universal human experience, Campbell's model highlights the narrative structures in which these experiences are often enacted. After presenting a general evaluation of the novel's content, attention is directed to the archetypal elements that emerge throughout the text.

In this regard, four key archetypes that emerge from a close reading of the work are identified and examined: the hero, the wise old man, the shadow, and rebirth. Each of these archetypal figures is traced through the plot, the characters, and the symbolic imagery of the novel. The hero embodies a transformative journey of self-discovery and social participation, transcending personal limitations to become an agent of change; thus, the "hero's journey" begins. The wise old man appears as a guiding figure who offers knowledge and insight, shaping the hero's path toward enlightenment. The shadow manifests itself in the forces and figures that obstruct progress and represent the darker aspects of human nature, whereas the motif of rebirth is embodied in both the transformation of the individual and in the re-envisioning of society that emerges after a period of trial, conflict, and renewal.

The analysis carried out through the method of archetypal criticism demonstrates that these archetypes do not function as isolated motifs, but rather form an interconnected system of meaning that gives the novel its psychological and symbolic depth. This also shows that the text represents not only an individual journey but a collective symbol as well. The relationships between these archetypal figures and their narrative reflections are examined in detail, revealing how they contribute to the construction of a utopian vision with both social and psychological dimensions. Presenting an idealized vision of order associated with the Early Republican Period, the work offers a multi-layered structure grounded in the concepts of freedom and ethical values. In *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, Ahmet Ağaoğlu combines the vision of modernization with a symbolic and archetypal fictional design.

In conclusion, this study not only conducts an archetypal analysis of *Serbest İnsanlar Ülkesinde* but also seeks to highlight the psychological dimension of the utopian genre within Turkish literature. With its archetypal qualities, the novel makes a significant contribution to Turkish utopian literature and at the same time offers rich material for a psychological and symbolic reading that transcends its historical context.

Moreover, an archetypal reading of the novel is significant for understanding how the intellectual climate of the early Republican era is reflected in literature. Through symbolic figures and archetypes, Ağaoğlu offers a holistic vision of the relationship between individual and society. This symbolic language enables the work to transcend its own time and to be reinterpreted within different historical and cultural contexts. Thus, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* can be regarded not only as a vision of an ideal society but also as a creative link between national collective consciousness and individual psychology.